LIMBA ARABĂ – DIGLOSIE, PLURILINGVISM ŞI MULTILINGVISM ÎN SPAŢIUL LINGVISTIC ARAB

ARABIC – DIGLOSSIA, PLURILINGUALISM AND MULTILINGUALISM WITHIN THE ARABIC LINGUISTIC SPACE

(*Abstract*)

Just like all the other languages, Arabic is characterized by the co-existence of different levels of speech, influenced by historical, cultural and social features.

Modern Standard Arabic presents a particular unmet situation in any other language. On the one hand, it has a standard variant, literary or written language, which the Arab researchers called *al-fuṣḥā* (*high level*). On the other hand, there are several spoken varieties of the language; they usually vary from one Arab country to another and even from an Arab region to another within the same country. There is also a lower level (*low level*), which is identified in all cases with the spoken variant of each language with idioms or spoken dialects.

Along with standard or literary variant, Arabic is characterized by several spoken variables more or less different from one country to another and even from one area to another within the borders of either the current Arab countries. This "duality" (*izdiwāğiyya luġawiyya*) is very old, both levels dating from the period prior to Islam. In other words, the phenomenon diglossia has a very long historical tradition, in terms Arabic. In this article, the author aims to identify some of the features of diglossia, multilingualism and plurilingualism in the Arab geographical area.

Keywords: diglossia, linguistic duality, multilingualism, Arabic modern dialects.

1. Apariţia diglosiei în spaţiul lingvistic arab

Limba arabă literară a avut şi are în continuare un rol decisiv în reconstituirea identităţii arabe în epoca formării conştiinţei naţionale în ţările arabe în perioada stăpânirii otomane şi apoi a puterilor occidentale.

BDD-V4241 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 06:10:18 UTC)

Toate limbile se caracterizează prin existenţa în ele a unor niveluri diferite ale vorbirii, care funcţionează datorită unor factori diverşi, de ordin istoric, cultural, dar mai ales de ordin social. În general, sociolingviştii vorbesc de un nivel înalt/superior (*high level*) care se identifică cel mai adesea cu limba literară sau varianta standard a fiecărei limbi şi de un nivel inferior/de jos (*low level*) care se identifică în toate cazurile cu varianta sau variantele vorbite ale fiecărei limbi, cu idiomurile vorbite sau cu dialectele. În cele mai multe cazuri, acest nivel se manifestă de la o limbă sau alta prin mai multe grade sau subvariante. Limba arabă actuală prezintă o situaţie particulară, neîntâlnită în nicio altă limbă, care se prelungeşte în trecut până în vremuri greu de stabilit. Pe de o parte, ea are o variantă standard sau literară, respectiv limba scrisă, pe care cercetătorii arabi au denumit-o şi continuă să o denumească prin expresia tradiţională *al-fuṣḥā* („varianta limbii cea mai elocventă" sau *al-luġa al-faṣīḥa* „limba elocventă").

Pe de altă parte, există varianta vorbită sau mai bine zis variantele vorbite, pentru că ele pot fi mai multe la număr şi diferite de la o ţară arabă la alta şi chiar de la o zonă arabă la alta în interiorul aceleiaşi ţări.

Cercetătorii arabi folosesc termeni diferiţi pentru desemnarea acestor variante; cel mai utilizat dintre aceştia, poate şi datorită conciziunii sale, este (*al-luġa*) *al-ʻāmmiyya* „limba vulgară/populară". Dar, alături de acesta, se folosesc şi expresiile *al-luġa ad-dāriğa* „limba curentă" şi *al-lahğa*, pl. *al-lahğāt* „dialectul/dialectele", eventual cu determinantul adjectival *al-ʻāmmiyya* „popular", adică *al-lahğāt al-ʻāmmiyya* „dialectele/idiomurile populare/vorbite".

Pentru a caracteriza situaţia socio-lingvistică a arabei din epoca modernă, lingviştii folosesc de mai multă vreme termenul de *diglosie*, utilizat de Ferguson într-un articol publicat în 1959 (Ferguson 1959: 329), deşi termenul ca atare apare în titlul unui articol al arabistului francez W. Marçais încă din 1930.

Definiţia pe care o dă Ferguson diglosiei porneşte de la analiza poziţiei unor limbi definitorii precum: araba, greaca modernă, germana elveţiană şi creola haitiană: „Diglosia este o situaţie lingvistică relativ stabilă, în care pe lângă dialectele principale ale limbii, există o varietate suprapusă foarte diferită, extrem de codificată, vehicul al unui vast şi apreciat corpus de literatură scrisă, fie dintr-o perioadă mai veche, fie dintr-o altă comunitate lingvistică care este învăţată mai ales prin educaţie oficială şi este utilizată, în esenţă, pentru exprimarea scrisă şi orală cu caracter formal, dar care nu este folosită de nici un sector al comunităţii pentru conversaţia uzuală"[1]. Această situaţie

[1] Aceasta este definiţia termenului *diglosie* în traducerea românească a articolului, apărută în volumul *Socio-lingvistică*, semnat de Liliana Ionescu-Ruxandoiu şi Dumitru Chiţoran, preluare din Anghelescu, Nadia, *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă*, p. 150.

BDD-V4241 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 06:10:18 UTC)

de diglosie facilitează fenomenul de schimbare de cod prin care un vorbitor oscilează între cele două varietăţi fără să îşi dea seama, câteodată chiar în cadrul aceleiaşi propoziţii.

În limba arabă există o dihotomie între două varietăţi lingvistice ale aceleiaşi limbi folosite de vorbitori în condiţii diferite. Limba arabă prezintă „o situaţie unică de diglosie între marile limbi ale omenirii" (Dobrişan 2009:10). Această situaţie lingvistică, care a fost denumită de către lingviştii arabi „dualitate lingvistică" şi „diglosie" de către scriitorii englezi, este produsul unei lungi istorii de transformări politice, culturale, sociale şi religioase începute din perioada pre-islamică, studiate de Chejne Anwar şi Anis Ibrahim. Chejne în 1969 a identificat trei tipuri de arabă:

a) araba clasică, care aparţine timpurilor medievale, limba poeziei pre-islmice şi a Coranului, care a fost standardizată după procesul de codificare pentru a deveni limba administraţiei şi ştiinţelor. Aceasta coexistă cu multe dialecte arabe;
b) araba modernă standard, care este comună cu araba vorbită în ţările arabe astăzi şi care se bazează şi este inspirată de Araba Clasică, cu o morfologie, gramatică şi sintaxă similară cu toate că are încorporat un vocabular nou;
c) limba vorbită, care este formată dintr-un număr mare de idiomuri, fiecare deosebindu-se prin caracteristici particulare.

Limba arabă a fost şi este considerată în continuare instrumentul religiei, relaţia strânsă dintre limba arabă şi Islam fiind reflectată în credinţele şi atitudinile musulmanilor de-a lungul secolelor. Limba arabă standard este considerată un instrument de cultură, simbolul unităţii şi a măreţiei trecut. Chejne Anwar oferă o perspectivă cuprinzătoare şi elaborată de istorie şi una a dezvoltării limbii arabe care arată influenţa modelelor politice, culturale, sociale şi religioase asupra limbii. Acesta a discutat despre cele trei etape ale istoriei limbii: ascensiunea, dezvoltarea şi declinul, adăugând la acestea şi etapa renaşterii. Limba arabă a cunoscut o ascensiune odată cu naşterea Islamului, a evoluat odată cu dezvoltarea Imperiului Musulman, atunci când limba a fost obiectul unui studiu intensiv, devenind o limbă de natură urbană şi internaţională.

Chejne susţine că în anul 1258 odată cu prăbuşirea califatului din Bagdad începea o nouă eră în istoria politică a naţiunii arabe, ale cărei trăsături dominante erau ignoranţa şi analfabetismul, reflectate printr-un declin şi o stagnare a limbii. Stagnarea limbii referindu-se aici, la faptul că au fost scrise foarte puţine lucrări literare, limba standard fiind foarte rar utilizată în afara centrelor religioase şi, mai mult decât atât, limba arabă a încetat să mai fie limba oficială. În schimb, turca, persana şi alte limbi locale au reuşit s-o înlocuiască cu uşurinţă. Ca rezultat al acestei perioade de stagnare, în special

BDD-V4241 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 06:10:18 UTC)

ultimele secole de stăpânire otomană, dialectele au început să fie folosite pe scară largă, în detrimentul limbii arabe standard, care era considerată ca putând să renunţe la cuvintele de bază, pentru ca ulterior să poată fi adaptată la viaţa modernă: „În secolul al XIX-lea limba arabă nu se mai folosea, fiind înlocuită de un număr de dialecte şi ori de câte ori limba arabă este scrisă, dialectele se afirmau" (Chejne 1999: 84).

Odată cu apariţia colonizării din secolul al XIX-lea, ce a adus cu sine noi tipare lingvistice, doi factori au fost introduşi.

În primul rând, limba arabă standard a fost contestată şi atacată ca fiind stagnantă, greoaie şi că ar fi un simbol al trecutului. Limbile vest-europene, franceza în nord-vestul Africii şi engleza în est au fost încurajate şi impuse.

În al doilea rând, drept consecinţă a celor ilustrate mai sus, conştiinţa gânditorilor şi naţionaliştilor arabi s-a trezit. Încercări de revitalizarea a limbii arabe standard au început în secolul al XIX-lea, continuând pe parcursul secolului următor, insistându-se pe faptul că aceasta este superioară şi că reprezintă stâlpul naţionalismului. Prin aceste mişcări de reformă, dialectele şi dualitatea lingvistică au devenit subiecte de discuţie în cercurile academice, lingvistice şi educaţionale.

O parte din istoria problemei lingvistice cu care ne confruntăm în prezent se referă la controversa din jurul dezvoltării, originii dialectelor moderne şi a diglosiei. Au fost făcute încercări pentru a reconstrui o formă omogenă colocvială drept o sursă a dialectelor moderne. Aceasta a fost în cea mai mare parte inspirată de metodele tradiţionale în lingvistică unde variaţia limbii a fost tratată marginal. Unii gramaticieni arabi au susţinut că dialectele moderne sunt per ansamblu descendenţii liniari ai limbii arabe standard şi, de asemenea, reprezintă „coruperi" ale arabei standard. Pe de altă parte, un alt grup al gramaticienilor arabi din care făcea parte şi Blau susţine că aceste dialecte moderne sunt doar o continuare a dialectelor tribale vechi. Blau afirmă în toate publicaţiile sale că dialectele moderne sunt descendente ale dialectelor pre-islamice şi că s-au dezvoltat prin procesul derivaţional, ajungând la această formă din prezent şi prin intermediul contactelor cu limbile indigene (aramaica şi siriaca). Autorul consideră că nu a existat diglosie înainte de Islam şi susţine că aceasta s-a născut după apariţia Islamului ca rezultat al marilor cuceriri arabe şi ca urmare a schimbărilor sociale şi a contactelor strânse cu limbile popoarelor cucerite (v. Blau 1965: 16).

În sfârşit, Abdo, în 1973 oferă un argument lingvistic convingător, respingând teoriile potrivit cărora dialectele s-ar fi dezvoltat din limba arabă standard. Acesta susţine teoria conform căreia limba arabă standard ar fi rezultat dintr-un amestec de dialecte. Argumentul său de bază se centrează în jurul alternativelor şi a neregularităţilor care există atât în limba arabă standard, cât şi în dialecte. Şi astfel, această controversă legată de istoria limbii arabe continuă, fără a se ajunge la o concluzie unanim acceptată. Astfel de

BDD-V4241 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 06:10:18 UTC)

studii istorice sunt importante pentru prezent, deoarece trecutul are o strânsă legătură cu prezentul.

2. Problematica dualităţii lingvistice în spaţiul arab

Problema dualităţii lingvistice a limbii arabe a fost subiectul multor studii literare şi filologice, cu mult înainte ca Ferguson să îşi expună, în anul 1959, convingerile sale legate de diglosie. Potrivit lui Schmidt, studiile din secolele al IX-lea erau „motivate de atitudinile conflictuale legate de utilizarea şi studiul dialectelor în detrimentul limbii arabe standard" (Schmidt 1974: 11). De la sfârşitul secolului al XIX-lea, o lungă şi controversată dispută s-a generat între gramaticienii arabi, cu privire la varianta care trebuie întrebuinţată, precum şi la simplificările limbii arabe literare care trebuie introduse pentru ca limba să vină în întâmpinarea nevoilor tot mai complexe ale societăţii arabe. Trei tendinţe de gândire au fost identificate:

1. tendinţa susţinută de către conservatori, conform căreia limba arabă standard trebuie menţinută, iar dialectele suprimate;
2. tendinţa susţinută de către dialectologi, care considerau că dialectele trebuie adoptate în detrimentul limbii literare;
3. tendinţa îmbrăţişată de către reformişti, care susţineau că limba arabă standard este o variantă extrem de prestigioasă care nu poate fi înlocuită, dar care poate fi simplificată pentru a se adapta societăţii moderne.

Din aceste trei abordări se poate observa că fiecare grup susţine o variantă în detrimentul celorlalte, ignorând funcţiile pe care le are fiecare în comunitatea de vorbitori, precum şi relaţiile dintre variante. Prin urmare, niciuna dintre reformele menţionate mai sus nu poate, fie practic, fie funcţional, să rezolve problema.

Limba vorbită a constituit rareori subiectul studiilor lingvistice, în afara unor descrieri sumare ale anumitor dialecte colocviale, bazate pe metode descriptive tradiţionale.

> „Limba vorbită se situează la suprafaţa existenţei în imediat, în timp ce limba literară, bazată pe ideea de relaţie, de analiză, de sinteză, atinge străfundurile personalităţii umane. Această diglosie este înscrisă în sufletul omenesc şi de aceea diferenţa între limba vorbită şi limba literară există pretutindeni, în grade diferite" (Anghelescu 1986: 144).

Pornind de la o serie de particularităţi lingvistice, în principal din domeniile morfologiei şi foneticii, dialectele arabe se împart din punct de vedere geografic în două grupuri regionale majore: de **Est** şi de **Vest**, iar din punct de vedere social în două tipuri: **sedentare şi beduine** (Dobrişan, Mareş 2014: 168). Aşadar, în plan geografic sau regional, dialectele se împart în două grupuri mari:

BDD-V4241 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 06:10:18 UTC)

– dialectele vorbite în aria de Est (*al-Mašriq*[1] المَشرِق) a lumii arabe;

– dialectele vorbite în aria de Vest (*al-Maġrib*[2] المَغرِب), nume scris de obicei în limbile europene cu transcrierea *gh* pentru *ġ* şi vocala *e*, adică *Maghreb* (cu derivatul adjectival *magrebit*).

3. Concluzii

Privind lumea arabă în ansamblu, se constată că problemele cu care se confruntă limba arabă în toate zonele acesteia sunt în bună măsură asemănătoare, numai că intensitatea lor diferă de la o regiune la alta. Dacă ţinem seama de faptul că ele rezidă în primul rând în pericolele pe care le prezintă unele limbi străine, situaţia aminteşte într-un fel de cea existentă în timpul dominaţiei otomane şi coloniale, când cunoaştearea limbilor ocupanţilor era o condiţie pentru obţinerea unei slujbe, şi când araba era concurată în domeniile administraţiei şi învăţământului de către acestea.

Şi, ca şi atunci, poziţia limbii arabe literare pare să fie subminată şi de idiomurile vorbite care sunt folosite în învăţământ, în mijloacele de comunicare şi chiar în literatura beletristică într-o măsură foarte mică sau în orice caz din ce în ce mai mică.

Unii cercetători atrag atenţia asupra pericolelor derivând dintr-o astfel de situaţie, afirmând chiar că încurajarea folosirii idiomurilor vorbite în locul limbii standard nu mai este doar un simplu subiect de discuţie, ci este pe cale să se realizeze în practică, îndeosebi după ce mijloacele de informare au aplicat această experienţă prin intermediul televiziunii sau prin satelit, prezentând unele programe în dialect, transpunând în dialect limba vorbită în filmele de animaţie destinate copiilor şi ajungând să transmită chiar unele telejurnale citite în dialect.

Se apreciază, de asemenea, că procentul ridicat al analfabetismului din ţările arabe, estimat la 30% din totalul populaţiei şi la 25% din copiii de vârstă şcolară, este şi el de natură să încurajeze orientarea către dialectele vorbite.

Pornind şi de la faptul că accentul se pune de multe ori mai degrabă pe deosebirile dintre ţările arabe decât pe asemănările dintre ele, pe lucrurile comune şi pe necesitatea înţelegerii şi cooperării, a apărut mai ales în cercurile străine interesate discuţia despre posibila scindare a naţiunii arabe în mai multe mici naţiuni la nivelul actualelor state arabe sau chiar şi mai mici, despre posibila dispariţie a limbii arabe literare şi evoluţia actualelor dialecte

[1] *Al-Mašriq* înseamnă ‘(partea de la) Răsărit, Est(ul)’.

[2] *Al-Maġrib* înseamnă ‘Asfinţit, Apus al Soarelui; partea / zona de Vest / Apus’ şi de aici cele două semnificaţii ale cuvântului *Al-Maġrib:* ‘locul unde asfinţeşte Soarele, Apus, Vest’ şi ‘momentul/timpul când asfinţeşte soarele’ – de unde derivă *ṣalāt el-Maġrib* ‘rugăciunea de la asfinţitul soarelui; una din cele cinci rugăciuni zilnice ale credincioşilor musulmani’.

BDD-V4241 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 06:10:18 UTC)

în direcţia unor limbi separate, şi lucrurile nu mai par să se oprească doar la nivelul unor deziderate.

Dar, pe de altă parte, situaţia actuală se deosebeşte în mod radical şi de cea existentă în timpul ocupatiei străine întrucât au apărut numeroşi factori de natură să consolideze poziţia limbii arabe.

În primul rând, au fost înfiinţate succesiv, în decursul primei jumătăţi a secolului al XX-lea, Academia de Limba Arabă din Damasc (1919), Academia de Limba Arabă din Cairo (1932) şi Academia de Limba Arabă din Bagdad (1947), iar în ultimele decenii au fost create o serie de noi asociaţii pentru apărarea limbii arabe în numeroase alte state arabe.

În al doilea rând, conştienţi de condiţiile noi pe care trebuie să le înfrunte limba arabă în epoca mondializării, responsabilii politici şi culturali, alături de savanţii lingvişti cei mai de seamă, au organizat în preajma începutului noului mileniu şi în primii lui ani o serie de manifestări arabe şi internaţionale în care au luat în discuţie provocările cărora trebuie să le facă faţă limba arabă în epoca actuală şi în viitor, adoptând poziţii şi decizii de natură să contracareze evoluţiile negative.

În nenumărate împrejurări s-a subliniat nevoia implicării mai eficiente a autorităţilor politice, culturale şi ştiinţifice pentru impunerea limbii arabe literare, pentru interzicerea folosirii dialectelor în mijloacele de informare, pentru arabizarea instituţiilor financiare şi economice, stabilindu-se cu mai mare discernamânt în ce măsură este nevoie de folosirea limbilor străine în aceste domenii.

Cum cea mai gravă ameninţare la adresa limbii arabe în ultimile două secole a derivat din încercarea de înlocuire a limbii arabe literare cu limbile ocupanţilor sau cu idiomurile vorbite, tot mai mulţi lingvişti arabi de seamă au subliniat necesitatea colaborării tuturor factorilor de decizie, a instituţiilor şi cercetătorilor la efortul de impunere a limbii arabe literare.

Dacă aspiră la edificarea unui singur bloc arab, aşa cum se întâmplă în alte zone ale lumii, arabii trebuie să folosească limba comună unică adică *al-fuṣḥā*. Naţiunea arabă are nevoie de o limbă unică, unitară aşa cum este *al-fuṣḥā*, care trebuie să fie folosită în întregul proces de învăţământ – cu toate etapele şi specialităţile sale – şi în toate mijloacele de informare.

BIBLIOGRAFIE

Anghelescu, Nadia, 1986, *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Blau, Yeroshua, 1965, *The emergence and linguistic background of Judeo-Arabic: A study of the origins of Middle Arabic*, Oxford, Scripta Judaica.

BDD-V4241 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 06:10:18 UTC)

Chejne, Anwar G., 1999, *The Arabic language Its role in history*, Minneapolis, University of Minnesota Press.
Dobrişan, Nicolae, 2009, „Limba arabă: O diglosie dinamică", *Analele Universităţii*, seria *Ştiinţele limbii şi dinamica predării*, Bucureşti, Pro Universitaria, p.10–32.
Dobrişan, Nicolae, Roxana Mareş, 2014, *Compendiu de dialectologie arabă*, ed. a doua, adăugită şi revizuită, Bucureşti, Pro Universitaria.
Ferguson, Charles, 1959, „Diglossia", *Word magazine*, *Journal of International Linguistic Association*, nr. 15, p. 325–340.
Schmidt, Richard W., 1974, *Sociostylistic variation in Spoken Egyptian Arabic: a re-examination of the concept of diglossia*, Brown University Press.

Roxana MAREŞ
Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", Bucureşti

BDD-V4241 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 06:10:18 UTC)